

ARDRE KYRKA - En presentation

På utsidan kan det se ut som om Ardre kyrka inte är något speciellt;

en grå liten byggnad som sticker upp ovanför landskapet med sitt lilla torn. Men kommer man in befinner man sig helt plötsligt inuti ett litet smyckeskrin. Ja, så tedde det sig i varje fall för mig första gången jag gick in i kyrkan. Och nu, efter renovering och rengöring lyser färgerna klarare och hela kyrkan verkar några nyanser ljusare än förut. Vi gläder oss! Och det gör också alla de som väljer att fira livets stora högtider i Ardre; dop, vigsel och begravning, allt får en inramning av himmelsk skönhet.

Ardre kyrka och socken ingår som en av fem i Garde församling, som är en av Gotlands minsta församlingar. Här bor drygt 1000 personer året om, men på sommaren mångdubblas befolkningen många gånger om. Den populära semesterorten Ljugarn hör till församlingen och Ardre socknen, och en del av turisterna söker sig ibland upp från strandens sol och bad till en stunds stillhet under kyrkans svala valv.

I församlingen firas gudstjänst varje söndag i någon av de fem kyrkorna. Ibland, mest på sommaren, anordnas också musikkvällar och även några friluftsgudstjänster, bl.a. nere vid Vitvärs fiskeläge. Det finns också en livaktig barnkör i församlingen i Garde, där också skolan ligger.

Församlingens uppgift är att fira gudstjänst, bedriva undervisning, diakoni och mission. I Ardre kyrka kan man, förutom att fira gudstjänst, få del av kyrkans undervisning bara genom att titta på bilderna; runt väggarna återfinns profeter och apostlar och bilder ur Jesu liv. En gång i tiden, innan folk var läskunniga, kallades bilderna i kyrkan för ”de fattigas bibel” och med hjälp av bilderna kunde man

komma ihåg och återberätta de stora berättelserna. I Ardre kyrka återskapades i början av 1900-talet idealbilden av en medeltida kyrka. Man tittade längtansfullt tillbaka på en tid som flytt. Men jag vill nog hävda att Ardre kyrka idag är en väldigt modern kyrka. Aldrig förr har väl bilder spelat så stor roll för oss. Vi fotograferar händelser och personer nästan dagligen med vår mobilkamera och lägger upp minnen och bilder på sociala medier som skapar berättelser. Här, i Ardre, finns väggar fulla med bilder och minnen som hjälper oss att komma ihåg se och känna igen berättelserna. Kanske kan man lite lekfullt säga att hela Ardre kyrka är som ett instagramkonto från bibeln...

Varmt välkommen till Ardre kyrka och Garde församling!

Felix Modh, Kyrkoherde

*Korvalvets målningar
med Jesus Kristus, äng-
lar, Evangelisterna och
Den Heliga Ande.*

Om Ardre socken

Ardre ligger på sydöstra Gotland med kust i söder och sydost. I väster gränsar Ardre till Alskog, i norr till Ala och Kräklingbo samt i öster till Gammelgarn. Socknen består av odlingsmark kring kyrkan, samt skogs- och hållmark. Kuststräckan utgörs av en långsträckt sandstrand som delas av Folhammars raukfält i norr och längst ner i syd Ljugarns samhälle. Förutom jordbruk har fiske och kalkbränning haft betydelse för försörjningen i socknen.

Sockennamnet Ardre (Ardrum på 1300-talet) har oklar tolkning. Det har sammankopplats med redskapet årder (plog). Det kan syfta på en jordbit som plöjts upp med årder – eller en naturformation som påminner om ett årder.

Skattläggningskartan från 1700-talets början visar på små åkrar samlade i nära anslutning till bebyggelsen, därnäst en stor andel ängsmark och ungefär lika mycket hagmark. Bebyggelselägena är ännu i dag till stor del desamma som omkring år 1700. Detsamma gäller också vägnätet i bygdens centrala del. Nästan alla åkrar som odlades år 1700 brukas än i dag. I samband med laga skifte på 1800-talet utökades åkerarealen väsentligt. Flera enskilda åkertegar sammanfördes till större enheter och en stor del av ängsmarken och även en del hagmark lades under plogen. Myrar i området, som till exempel Visne myr, dikades ut och omvandlades till åker. Även en del nyodling i utmarker förekom. Under 1800-talet och 1900-talets början tillkom ett flertal småfastigheter främst i anslutning till vägar i områdets utkanter. Under 1900-talet har åkerarealen utökats framför allt i den nordöstra delen av socknen.

I Ardre finns tre fiskelägen, Langbjenne, Gamle hamn och

Vitvär, där Vitvär är ett av Gotlands mest kända. Här finns flera längor av sammanbyggda stenbodar från 1700- och 1800-talen. Bodarna har flistak av vildlagd kalkstensflis. Det finns också en rad träbodar i resvirke under fal- och spåntak - samt även flera båthus. Träbodarna är obehandlade, naturgrå, såsom det var vanligt förr men sällsynt idag. Vitvär fiskeläge omges av bandtun. Här finns lysarstänger och brygga samt även en fin fotoutställning i båthuset närmast Folhammar, tillgänglig hela året.

En kopia av Ardrestenen finns vid bygdegården, strax söder om kyrkan. I kyrkan har även den så kallade Ardrekistan återfunnits.

Vid hamnområdet på Ljugarns finns sommartid flera mindre museer med lokal anknytning.

Mer information om aktuellt i bygden finns på Ardre sockenförenings hemsida: www.ardre.nu. Längst ner på första sidan finns flera äldre Ardrefilmer från slutet av 1930-talet, titta gärna på dem och jämför med Ardre socken idag.

Ardre sockenförening

Ardrestenen, kopia från 1999 av originalet som påträffades i kyrkans golv hundra år tidigare.

Ardre kyrka

Ardre kyrka är en av Gotlands minsta kyrkor. Det kan tyckas som en oansenlig egenskap, men med tanke på att många församlingar på den svenska landsbygden upplever att kyrkorna är stora för den gudstjänstfirande gruppen torde det vara en god egenskap med en kyrka som både har hög ålder och behändig storlek. Men socknen har egentligen två kyrkor. Kyrkoruinen Gunfuaus kapell, eller Ardre ödekyrka, ligger bara en halvtimmes vandring bort. Den byggdes troligen vid en säsongsvis välbesökt marknadsplats, men eftersom sockenkyrkan inte rymde dessa tillfälliga besökare fick de på 1300-talet bygga sig en egen kyrka. Men trots att Ardre kyrka är liten har den en plats i den svenska kulturhistorien

genom att det var här man under en golvomläggning 1900 hittade de så kallade Ardrestenarna. Den största av dem, Volundstenen eller Ardrestenen, berättar sagan om Volund (Völund, Valand) och återfinns på bild i historieböcker och har länge haft en framlyft plats på Historiska museet i Stockholm. En välgjord kopia av Paterik Stocklassa restes 1999 vid bygdegården. Bland stenarna fanns flera runstenar med korta minnestexter över avlidna anförvanter. Några

Det nyrestaurerade kyrkorummet.

av dem hade färgspår och det var här i Ardre kyrka man upptäckte att ristningarnas försänkta delar var målade i rött (mönja), något vi idag tycker är närmast självklart då man ser en runsten. Men det finns fler saker att peka ut. Att kyrkan har tre medeltida glasmålningrutor kan te sig normalt i ett pastorat med flera berömda glasmålningkyrkor, men då Gotland står för nästan hela andelen medeltida glasmålningar i Norden är tre rutor mycket. De övriga glasmålningarna gjorde Carl Wilhelm Pettersson 1902, en gotländsk konstnär som i bland annat i Ardre tog med sig lärdomar kring glasmålningar och kalkmålningar som han använde vid restaureringar av kyrkor över hela landet. Han var medhjälpare åt Axel Herman Hägg, som stod bakom den restaurering 1900-02 som ännu präglar kyrkorummet och ger det dess speciella och stämningsfulla karaktär.

Kyrkans olika byggnadsepoker

Kyrkan ser lite hopkrupen ut, liksom flera kyrkor på Gotland, genom att tornets murar är lägre än långhustaket, men man har kompenserat det med en reslig tornhuv och tanken var nog en gång att kyrkan skulle få ett nytt eller åtminstone högre torn. Orsaken är att kyrkan fått sin nuvarande form genom om- och tillbyggnader, något som utmärker nästan alla medeltida sockenkyrkor. Långhuset och koret byggdes strax före 1200-talets mitt, sakristian 1801 men tornet redan omkring år 1200. Tornet är äldst och dimensionerat utifrån en äldre kyrka på platsen. Kyrkan har alltså haft en ännu mindre föregångare, också den en murad kyrka. Den var från 1100-talets senare del, kanske från 1166, som finns nedtecknat som invigningsdatum för Ardre. Kyrkan bestod av ett långhus, lika brett som det nuvarande, ett smalare kor och den hade halvrund absid i

öster. Att den haft absid var okänt fram till senaste restaureringen då det kunde konstateras att omfattningen till det lilla rundfönstret i väster har suttit i en vägg med svängd utsida. Golvet utgjordes av bild- och runstenarna som upptäcktes 1900. Där hade de både fått en ny och praktisk funktion med sin släta yta och hedersamt blivit infogade i den kyrkobyggnaden. Några av stenarna hade förmodligen stått vid ytterligare en äldre kyrka på platsen, sannolikt av trä, men något mer om en sådan är inte känt. Rester av 1100-talskyrkan ingår i den nuvarande byggnaden, som korportalen, korets lilla fönster och ett äldre gavelröste som syns från tornvinden. Omkring år 1200 försågs alltså denna 1100-talskyrka med det nuvarande tornet som hade klockor innanför de romanskt rundbågiga ljudgluggar högst upp. Ytterligare en glugg syns idag från långhusvinden.

Bara några årtionden efter att tornet stod färdigt förnyades kyrkan nästan fullständigt. Kring den gamla kyrkan, som revs, lades murar strax före 1200-talets mitt till ett nytt långhus och kor. Delar av den gamla återanvändes, som portal, fönster och givetvis murstenarna. Därtill stod tornet kvar, men det moderniserades något genom att tornbågen vidgades (den murades om igen 1900-02), valvet tillkom och det lilla rundfönstret sattes in över portalen. Möjligen kan denna ombyggnad förklara en märklig murklack som sedan senaste restaureringen kan ses genom en lucka i golvet innanför tornets norra mur. Muren kan tidigare ha varit bredare och försedd med trappa som ersattes av stege vid ombyggnaden, som nu. Varför gjordes då denna ombyggnad? Sakerligen hade socknens folkmängd ökat och framför allt ambitionerna. Smakuppfattningen hade ändrats från romanskt rundbågiga former till gotiskt spetsbågiga. Dessutom hade liturgiska ändringar skett som innebar att altartjänsten och

sakramentskåpet skulle vara mer synliga från församlingen än tidigare. Men det går lätt att se hur prakten ökade. Den lilla absiden hade säkerligen en anslående målning av Den tronande Kristus som blivit blekt med tiden och sotad av altarljusen, medan den nya raka altarväggens tre fönster kunde berätta Jesu livs historia i lysande glasmålningar. Bättre akustik, mer plats för korsångare, bilder på heliga personer och bättre plats för framstående gravar kunde vara andra skäl till utvidgning. Till den förstörade kyrkan skaffades triumfkrucifixet och dopfunten som ännu är bevarade.

Snart skedde vissa moderniseringar. Långhusets sydfasad var från början enklare med mindre portal och fönster. Vid 1200-talets slut flyttades gamla långhusportalen till norra sidan och en praktfull portal sattes in. De stora måtten talar nästan för att den var tänkt för en annan kyrka men den

Av kyrkans glasmålningar är tre från 1300-talet, de andra från 1900-02. Retablet på altaret är från 1300-talet och triumfkrucifixet från 1200-talets mitt, ommålat senast 1900-02 av Johan Gardelin.

ger kyrkan en praktfull sydfasad. Tanken var säkerligen att även höja eller bygga om tornet, men så skedde inte. Dock skaffades i början av 1300-talet altarets låga retabel (altaravla), utformat för att inte skymma fönstren. Nu tillkom också glasmålningarna, kanske som sista delar i en svit som tog lång tid att bekosta och fullfölja. Under 1400- och början av 1500-talet tillkom kalkmålningar (delvis förlagor till de nuvarande från 1900-02) och Madonnabilden som vid senaste restaureringen återfick sin gamla plats där det medeltida Mariaaltaret stått.

Senare om- och tillbyggnader

Under 1600-talet skedde vissa förnyelser av rummet. Den ännu bevarade predikstolen tillkom. Därtill fick kyrkan bänkinredning och de medeltida kalkmålningarna kompletterades med nya, vilket är lite ovanligt men förekom. Efter valvreparationer 1719 valde man att vitkalka rummet. Senare samma sekel tillkom ett nytt fönster i koret för att ge läsljus vid altaret och läktare för att ge fler plats. Ett äldre interiörfoto visar hur nästan överraskande annorlunda kyrkan tedde sig mot idag. Kyrkorummet hade utformats till en predikosal där predikstolen har en framträdande plats och omges av sittplatser på bänkar och läktare. Bilden visar också hur valven fått målningar 1801, vars ifyllda valvlinjer och målade omfattningar kring bågar och öppningar visar viss aktning för den åldriga byggnaden. I fonden tronar en altartavla från 1839 med det på Gotland uppskattade Gudslammet som motiv, tillkommen för att markera att det trots allt är altaret och inte predikstolen som är rummets riktpunkt. Den skymmer mittfönstret, vilket sannolikt är det som räddade glasmålningarna när man ville ha in mer

Interiör mot öster före restaureringen 1900-02 med bänkinredning från 1600-talet, läktare från 1700-talets slut, altaruspsats från 1839 och valvmålningar från 1801. 1600-talspredikstolen finns ännu kvar. Foto, troligen från 1890-talet, Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA).

ljus genom fönstren. 1860 förstorades långhusets fönster, men dess poster och masverk i kalksten tillkom 1900-02. En äldre exteriörbild visar hur kortaket sänkts när det täcktes med tegel, medan tornspiran var högre än nu, med klockan placerad så högt upp det gick utan att slå i för att den skulle höras till socknens bortre delar. Men bilderna visar även hur det sviktande golvet fått bänkraderna att gå i vågor medan spiran börjat luta betänkligt, även om fotografen ställt sig så att det inte riktigt syns.

Den stora restaureringen 1900

I detta läge växte planerna på en omfattande restaurering fram. 1800-talets senare del var en tid då det fanns en förkärlek för perfektionism och gedigna byggnadskonstruktioner samtidigt som intresset ökat för den medeltida arkitekturen vilket gjort de gotländska kyrkorna till en restaureringsfråga för kulturvårdare även utanför Gotland. Tre drivkrafter bakom restaureringen blev att laga det som var trasigt, säkra byggnadens fortbestånd och att ärerädda den, som man uppfattade, missköta medeltidsbyggnaden. Att Carl Georg Brunius i den enda tryckta bok som nämnde kyrkan skrivit att 1700-talsfönstret vid altaret skulle "illa anstå en bondstuga" gjorde inte saken bättre. Mitt emot såg han "en illa upptagen ingång till en dålig nybyggd

Kyrkans yttre före och efter restaureringen 1900-02. Tornspiran var tidigare högre och det tegeltäckta kortaket lägre, men vid restaureringen frilades murverket och taken täcktes av spån. Foto, troligen från omkring 1890 i Gotlands Museums arkiv respektive foto av J. W. Hamner 1908 i ATA.

sakristia”. Den som åtog sig att leda restaureringen var arkitekten Axel Herman Hägg, då verksam med den stora kyrkorestaureringen i Dalhem. Han var verksam i England och insatt i restaurerings- och kyrkobyggnadsfrågor, därtill konstnär och bördig från Gotland, från Östergarn och väl införstådd med trakterna och deras kyrkor, vilket hans egna teckningar visar, i en tid då många restaureringar sköttes av arkitekter i Stockholm som aldrig varit på plats.

All inredning revs ut, endast predikstolen, triumfkrucifixet och dopfunten behölls. Att delar av inredningen gjordes om till annat – altarpupsatsen till vägg inne på Petsarve och delar av bänkinredningen till skåp hos arkitekten – kan ses som vanvördigt men var ett sätt som de räddades på, istället för att som ofta annars bli ved. Tornbågen förstärktes, kortaket höjdes liksom sakristietaket och tornspiran ersattes av en ny, bättre proportionerad till kyrkan. I ytterfasaderna frilades murverket och dess oregelbundna karaktär förstärktes med cementfogar. Det var ett uttryck för tidens intresse för ”äkta” material, det vill säga natursten istället för puts, och en lite för stor tilltro till cementbruk. De yngre fönstren fick huggna omfattningar med gotisk stilkaraktär. På taken lades spån, som gav de släta taken en obruten karaktär och som med mjuka övergångar framhävde tornhuvens skulpturala former, samtidigt som de band ihop byggnadens delar. Uttrycksfulla gråstensmurar och tjärat spån var inte bara material som associerade till äldre byggnader utan hade också uppmärksamats i den första amerikanska arkitekturen som börjat slå igenom i Europa, som arkitekten H. H. Richardsons byggnader och spånklädda villor i ”Shingle Style”.

Invändigt försågs samtliga murar och valv med kalkmålningar, inspirerade av men inte kopierande de gamla. De

kompletterade glasmålningarna blev den nya altaruppsatsen, tillsammans med ett enkelt altarkors, 1923 utbytt mot den då restaurerade altaruppsatsen. Stilmässigt utformades de nya tilläggen i medeltidsanknuten stil, men inte dogmatiskt och bänkarna lånade även detaljer från predikstolen för att skapa en helhet. Restaureringen handlade dock även om att modernisera kyrkorummet, både som samlings- och gudstjänstrum. Man skaffade kamin, ordnade bättre

belysning (elektricitet dröjde dock till 1965), satte in glas i nordportalen och ett glasat vindfång i väster, som gav ljus när dörren ställdes upp. De nya öppna bänkarna var ett uttryck för en politisk debatt som handlade om att visa att placeringen i kyrkans skulle vara fri och välkomnande och att sittplatserna inte längre skulle vara ordnade efter gårdar som tidigare, så att de fattigaste och besökare fick stå medan bänkar kunde stå tomma. Nu ordnades stilfullt utstyrda bänkar även åt de bakersta korta bänkarna i tornet. Tanken med målningarna och konsten i kyrkan, som de skulpterade änglarna i ek som böjer knä vid krucifixet och visar gränsen mot koret, var att låta gudstjänstens budskap förmedlas på fler sätt än genom predikan och det talade ordet. Erfarenheter från engelska industristäder visade hur arbetarbefolkningen inte gick att nå genom sövande talade utläggningar men att bilder,

Arkitekten Axel Herman Häggs dekorativa mönster från 1900-02 erinrar om hans verksamhet i England, där William Morris och andra formgivare verkade vid samma tid.

stämningar, agerande under gudstjänsten och musiken kunde nå ut bättre – och hålla besökarna vakna. Målningarna hade också ett pedagogiskt syfte, att illustrera den bibliska historien, och det är ingen slump att de stilmässigt erinrar om äldre skolplanscher. Ett tillskott vid restaureringen var att kyrkan fick orgel. Efter bland annat engelsk förebild placerades denna i koret, även om målningar och inredning visar att Hägg nog räknat med en mindre och lägre orgel än den som blev.

Från sekelskiftet och fram tills i dag

Kyrkorummet kom att behålla sekelskifteskaraktären, även i en tid när den blev omodern och motsvarande interiörer kunde målas över i vitt på många håll på fastlandet vid senare restaureringar. Endast små förändringar skedde. Kaminen ersattes av modernare uppvärmning och på dess plats sattes den konserverade Madonnaskulpturen. År 1973-75 genomfördes en yttre restaurering. Cementfogarna hade

Kyrkorummet mot väster före och efter restaureringen 2020-21. Putsytorna har tvättats rena och orgeln flyttats till rummets västra del.

släppt in fukt, särskilt i tornet, och med hänvisning till det och till att murverket ursprungligen inte var avsett att synas putsades kyrkans yttre. Den nya putsen var dock av ett nytt slag och lossnade före invigningsdagen. Spåntaken skulle bara repareras, men när det var dags att ta ner det som var dåligt visade sig nytt spån inte hinna komma fram innan vintern, varför man istället beslöt ta bort allt och övergå till faltak och på tornet liggande tornpanel. Den tekniskt bäst lämpade lösningen förordades i 1900-talsmodernismens anda. En inre restaurering följde 1981 efter arkitekt Birger Anderssons förslag och blev den första större förändringen sedan 1902. Kalkmålningarna konserverades varsamt utom några starkt fuktskadade i tornet som togs bort. Orgeln flyttades från koret till långhusets nordöstra hörn. Egentligen var det en ny orgel av Johannes Künkels orgelverkstad som ställdes upp med en fasad som var en trogen kopia av den gamla orgeln, som nu finns i Hejdeby. En tanke med att frilägga koret från orgeln torde vara en följd av tidens diskussioner kring hur man kunde minska avståndet mellan präst och församling under gudstjänsten, samtidigt som orgeln bör stå nära koret så att det kunde finnas en kyrkokör. Men om orgeln i koret skapat en barriär kom den nu att öka avståndet till de första bänkraderna i långhuset.

Den nu genomförda restaureringen

Restaureringen 2020-21, efter program av arkitekt Sven Landahl, Visby Ark, med flera, kan ses som en uppföljning till 1970- och 80-talens restaureringar. Det yttre har reparats och utöver byte av putsens typ och kulör inte inneburit några stora ändringar. Även i det inre har man sökt följa rummet och enbart konservera den befintliga utsmyckningen. Dock flyttades orgeln än en gång, västerut och framför

Kyrkans ståtliga sydportal i långhuset, insatt vid 1200-talets slut då den gamla portalen flyttades till norra sidan. Västra kapitälbandet nyhöggs 1900-02, det östra av Henna Karlsson i Slite 1973-75, efter att de ursprungliga skadats. Fönstret fick nuvarande storlek 1866 och poster och masverk i kalksten 1900-02.

den numera igensatta nordportalen, så att bänkraderna kunde dras längre fram. Istället togs bänkar bort i kyrkans västra del, i tornet och vid sydportalen. Att frigöra utrymmen i kyrkorummets västra del har varit utmärkande för de senaste årtiondenas förändringar i kyrkor. De görs till platser för att nå ut med gudstjänstens budskap på annat sätt, till exempel genom skärmutställningar eller konstvisning, men kan också tas i anspråk för annat som hör den nutida gudstjänsten till, som pysselhörna för barn eller samlingsplats för ett enkelt kyrkkaffe.

Jakob Lindblad, styrelseledamot i Gotlands Kyrkohistoriska Sällskap och medverkande i Kyrkokaraktäriseringsprojektet vid Gotlands museum.

Litteratur

Johnny Roosval & Erland Lagerlöf 1963: ”Ardre kyrka” och ”Gunfians kapell”, i Kräklinge ting, sydöstra delen, Sveriges Kyrkor volym 97, Gotland band IV häfte 5.
– Genomgång av kyrkobyggnaden och dess inredning och inventarier med beskrivning och analys.

Torsten Svensson m.fl. 2010: Ardre kyrka och bygd. Vägledning till Gotlands kyrkor 4. – Presentation av kyrkan, dess byggnad, utsmyckning och inventarier samt socknen och Gunfians kapellruin.

Eva Selin, Jakob Lindblad m.fl. 2022: Ardre kyrka. Karaktärisering 2022. – Rapport under utgivning av Gotlands Museum och Visby stift.

Monica Syversen 2021: Ardre kyrka (otryckt manuskript).
– Innehållsrik sammanställning över kyrkans förändringar utifrån skriftliga och muntliga källor, med personhistoriskt galleri.

Carl Georg Brunius 1865: Gotlands konsthistoria del II.

Erland Lagerlöf & Gunnar Svahnström 1991 (1966): Gotlands kyrkor. En vägledning.

Eva Sjöstrand 2013, Bengt af Geijerstam & Christer Jonsson: Änglar & drakar. En gotländsk kulturskatt.
– Guidebok till öns kyrkor.

Birte Andersen 2014: Gotlands kirker. En guide.

Kristina Berglund 2020: Gotlands landskyrkor.

Restaureringen av Ardre kyrka

Ardre kyrkas senaste stora restaurering 2020-21 var ursprungligen planerad till ett halvår men slutade efter nästan ett helt års ändringar och tillägg i den ursprungliga projekteringen. Framförallt utgjordes de stora ändringarna av byte av rötskadat bjälklag i tornrummet och att nytt golv lades ovanpå betonggången i tornrummet och långhusets mittgång. Den andra stora ändringen blev en rockad av bänkinredningen i samband med flytt av orgeln, där man i slutändan fick ta bort bänkar längst fram i långhuset och i koret för att kyrkan skulle bli mer tillgänglig och användbar. Även klockarbänkens placering ändrades något. Därutöver gjordes torntrappan säkrare och genomgången i hålet till tornvalvet fick smidesräcke för säker passering. Efter den projekterade restaureringens avslut följde dessutom flertal andra restaureringsåtgärder som inte ingick i den övergripande kyrkorestaureringen, bland annat restaureringen av portalerna samt kyrkans inventarier.

I övrigt handlade de stora synliga restaureringsåtgärderna av flytt av orgel, olika tillgänglighetsanpassningar, omputsning av fasaden samt rengöring och konservering av det inre måleriet. Det som syns mindre, men också var av stora mått, var ett helt nytt värme- och elsystem. Att framhäva kring Ardre kyrkas senaste restaurering är framförallt måleriet av Hägg som blev till i samband med den senaste riktigt stora restaurering år 1900-02. Det var riktigt illa åtgånget efter 120 års fuktskador och nedsvärtning men strålar nu

Konservatorerna Rebeca Kettunen och Katarina Söderdahl rengör valvmålningarna med bröd. Foto: Monica Syversen.

åter i sin glans. Ardres måleri och övriga engelskinspirerade stil är unik och utgår från ett romantiserat ideal av hur en medeltida kyrka ”borde ha sett ut”. Endast Dalhems kyrka har samma stil, även den restaurerad av Hägg vid sekelskiftet.

Intressanta antikvariska iakttagelser under restaureringens gång har bland annat varit att måleriet till stora delar följt ett ursprungligt medeltida original och att man ändrat lite i måleriet under arbetets gång. Därutöver påträffades delar av en äldre medeltida fasadputs under takfoten i mötet mellan tornet och långhuset. Vid restaureringen gavs också tillfälle att dokumentera murarna och den arkitektbundna stenen efter att putsen knackats ner. Spännande var att dokumentera tornportalens nedre delar då tornrummet skulle tillgänglighetsanpassas. Portomfattning vilade på tornets äldsta grund och här påträffades ett medeltida kolmagrat kalkbruk i fogar under jordnivå som än idag var stenhårt. En dokumentation av tornets rundfönster visade vidare att det tveklöst är återanvänt från ett välvt rundfönster, troligen från den första romanska stenkyrkans korabsid. Det förefaller dessutom ursprungligen varit två fönster då det nuvarande rundfönstret består av halvor som inte riktigt matchar varandra på insidan. Det mest fascinerade var dock att dokumentera kyrkans äldsta fas. Under dagens långhus och tornrum finns nämligen grundmurarna kvar till den lilla romanska tidigmedeltida kyrkan och kan idag beskådas genom en lucka i golvet i tornrummet.

*Peter d'Agnan, medverkande antikvarie,
CHAB Arkeologi & Byggnadsvård AB*

Samfälligheten Gotlands kyrkor

Samfälligheten Gotlands kyrkor bildades 1984 av samtliga församlingar på Gotland med uppgift att vårda och underhålla Gotlands 92 medeltida kyrkobyggnader samt Visborgskyrkan i Visby.

Samfällighetens ansvar är av ekonomisk art samt att planera och genomföra de åtgärder som ska utföras. De enskilda församlingarna/pastoraten svarar för tillsyn och omvårdnad om den egna kyrkan.

Samfälligheten ansvarar för själva kyrkobyggnaderna och församlingarna ansvarar för kyrkogårdarna och inventarierna. Alla restaureringar sker, efter tillstånd från Länsstyrelsen, i dialog med respektive församling, och under medverkan av en antikvarisk konsult.

Projektering av restaureringsarbetena för Ardre kyrka utfördes år 2018. Förtroendevalda och personal från församlingen och samfälligheten deltog tillsammans med yrkesfolk av olika kategorier. På samma sätt har sedan byggmötena genomförts med representanter för alla berörda.

Restaureringskostnaderna inklusive projektering uppgår till cirka 4,4 milj. kronor.

Huvudsaklig finansiering:

- En del av den kyrkoavgift som betalas av alla Gotlands kyrkotillhöriga går till kyrkounderhållet.
- Kyrkoantikvarisk ersättning, en statlig ersättning för förvaltning av det kyrkliga kulturarvet.
- Kyrkounderhållsbidrag, ett inomkyrkligt utjämningsssystem som kan erhållas för underhåll av kyrkobyggnader.

Nina Vijnja, Samfälligheten Gotlands kyrkor

Gotlands Kyrkohistoriska Sällskap

Kyrkolivet på Gotland vilar på ett rikt arv. Sedan drygt 400 år har det formats av den lutherska reformationen och i senare tid också av frikyrkorörelsen. Samtidigt får ursprunget sökas i den romersk-katolska kyrkotraditionen, idag representerad av Kristi Lekamens församling i Visby. Gotlands kyrkohistoriska sällskap ser som sin uppgift att bevara och sprida ökad kunskap om detta gemensamma arv.

Sockenkyrkorna står som månghundraåriga tecken på det kristna arvet i den omgivande bygden. Genom fortlöpande underhåll och restaureringar har Samfälligheten Gotlands kyrkor en betydelsefull del i att vårt unika arv vårdas. Med stöd från samfälligheten anknyter kyrkohistoriska sällskapet till detta genom att sammanställa en skrift med kort presentation av nyrenoverade kyrkor. I text och bild beskrivs kyrkan och det arbete som utförts och till detta fogas en kort presentation av församlingslivet och socknen.

Denna skrift om Ardre kyrka är en särskild hälsning till alla i socknen med en stående inbjudan att söka sig till kyrkan för stillhet i ensamhet eller i gudstjänstens gemenskap. På samma sätt har hittills kyrkorna i Björke, Lärbro, Vall, Ganthem, Sanda, Akeback, Stenkyrka, Sproge och Stenkumla uppmärksammats.

Sällskapet inbjuder också till föreläsningar och utfärder. Sedan starten 2009 har också flera böcker publicerats. Den senaste - Gotlands missionshus, kapell och kyrkor – är en resa i det gotländska kyrkolivets nutid och historia. Boken är sammanställd av Sylve Klint och beskriver i ord och bild mångfalden av byggnader, där människor över hela ön har

samlats och i många fall ännu samlas i kristen gemenskap. Boken finns att köpa i bokhandeln och kan även beställas från Kyrkohistoriska Sällskapet.

Det historiska perspektivet bidrar till att öka förståelsen för de förutsättningar och traditioner vi idag lever med i kyrkan på Gotland, det som också är vår grund för att bygga vidare mot framtiden. Välkommen att vara med.

Så blir du medlem i Gotlands kyrkohistoriska sällskap: Årsavgiften för enskilda medlemmar är 150 kr. Avgiften betalas in till Kyrkohistoriska sällskapet bg 618-2232. Ange ”Årsavgift 2022” samt namn, adress och e-postadress. Böcker kan beställas från undertecknad.

Ragnar Svenserud

Ordförande i Gotlands Kyrkohistoriska Sällskap

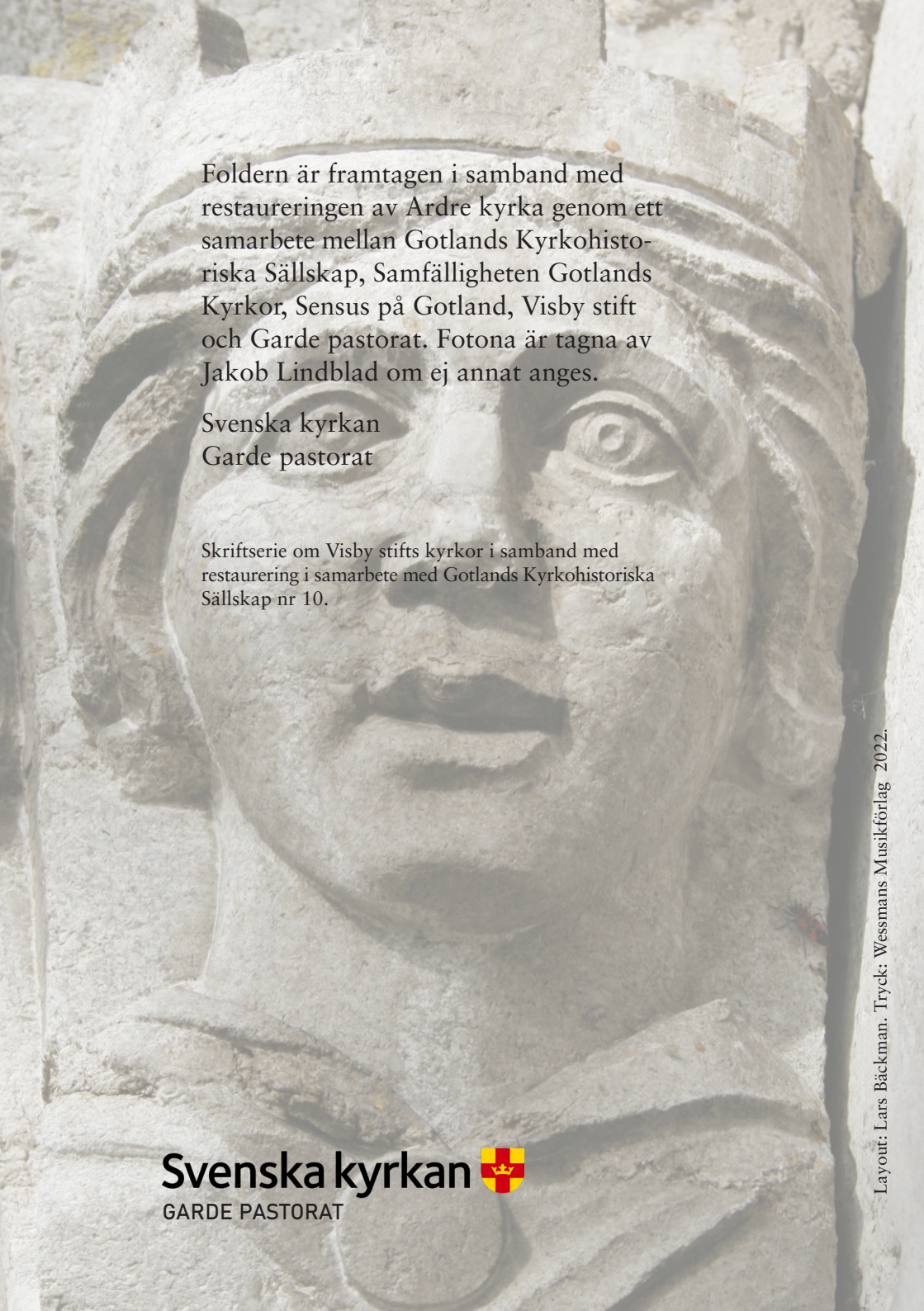
Kontakt:

ragnar.svenserud@hotmail.com

rebecka.svensson@svenskakyrkan.se

Baksida: Detalj av kapitelband, Ardre kyrkas sydportal.

Foto: Rebecka Svensson.

Foldern är framtagen i samband med restaureringen av Ardre kyrka genom ett samarbete mellan Gotlands Kyrkohistoriska Sällskap, Samfälligheten Gotlands Kyrkor, Sensus på Gotland, Visby stift och Garde pastorat. Fotona är tagna av Jakob Lindblad om ej annat anges.

Svenska kyrkan
Garde pastorat

Skriftserie om Visby stifts kyrkor i samband med restaurering i samarbete med Gotlands Kyrkohistoriska Sällskap nr 10.

Svenska kyrkan
GARDE PASTORAT